

**С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университетінің
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ**

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Павлодарского государственного университета имени С. Торайгырова

ПМУ ХАБАРШЫСЫ

Филологиялық сериясы
1997 жылдан бастап шығады

ВЕСТНИК ПГУ

Филологическая серия
Издается с 1997 года

№ 3 (2016)

Павлодар

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

Павлодарского государственного университета имени С. Торайгырова

Филологическая серия

выходит 4 раза в год

СВИДЕТЕЛЬСТВО

о постановке на учет средства массовой информации

№ 14210-Ж

выдано

Министерством культуры, информации и общественного согласия
Республики Казахстан**Бас редакторы – главный редактор**

Жусупов Н. К.

д.ф.н., профессор

Заместитель главного редактора

Демесинова Г. Х., *к.ф.н., доцент*

Ответственный секретарь

Шахметова Н. А.

Редакция алқасы – Редакционная коллегия

Брицын В. М.,	<i>д.ф.н., профессор (Украина)</i>
Дементьев В. В.,	<i>д.ф.н., профессор (Россия)</i>
Еспенбетов А. С.,	<i>д.ф.н., профессор</i>
Жусип К. П.,	<i>д.ф.н., профессор</i>
Трушев А. К.,	<i>д.ф.н., профессор</i>
Казиминова И. А.,	<i>ст. науч. сотр. НАН, Украина</i>
Маслова В. А.,	<i>д.ф.н., профессор (Белоруссия)</i>
Пименова М. В.,	<i>д.ф.н., профессор (Россия)</i>
Ыскак Д.,	<i>д.ф.н., профессор</i>
Хасанұлы Б.,	<i>д.ф.н., профессор</i>
Нургожина Б. В.,	<i>технический редактор</i>

За достоверность материалов и рекламы ответственность несут авторы и рекламодатели

Редакция оставляет за собой право на отклонение материалов

При использовании материалов журнала ссылка на «Вестник ПГУ» обязательна

МАЗМҰНЫ**Абдыханова А.Б.**

Интертекстуальдылықты тұғырлау мәселесіне12

Амренов А. Д.Мақыш Қалтайұлы өлеңдеріндегі мұсылман ағартушылығы
(жәдитшілдік)20**Амренов А. Д.**Бодандыққа қарсы туған қазақ поэзиясы: XIX ғасырдың екінші жартысы,
XX ғасыр басы27**Айтпаева А. С., Раимбекова А. А.**Шетелдік аудиторияда тіл меңгерудің бастапқы деңгейінде фонетикалық
құзыретті қалыптастыру33**Әбішева К. М., Әйкенова Р. Ә., Сатыбаева Д. М., Иманбаева Ж. К.**

Лингвомәдениеттік бірлік «қымыз» және оның ассоциативтік кеңістігі41

**Әбішева К. М., Мухамеджанова Л. Ж., Айкенова Р. А., Иманбаева Ж. К.,
Орманова А. А.**

Көркем мәтіндегі ақпарат пен мәндерді сипаттау мәселесі туралы48

Балмағамбетова Ж. Т., Нұрғалиева А. А.Ш. Мұртазаның «ай мен айша» романы бойынша аударма кеңістігіндегі
мәтіннің асимметриясы55**Жанұзақова Қ. Т.**Прозалық туындылардың көркемдік жүйесіндегі мифопоэтикалық
формалар62**Жанұзақова Қ. Т., Омарова Д.**

Қазақ лирикасындағы дәстүр мен жаңашылдық70

Жүсіпов Н. Қ., Баратова М. Н.

Шәкәрімнің хикаят және философиялық өлеңдері77

Жұмақасова Б. Д.Білім беру жүйесіндегі жаңа технологияларды әдебиет пәнінде тиімділікпен
қолдану83**Исмагулова Г. К., Кулахметова М. С.**

Классификация ойконимов региона баден – вюртемберг94

Исмагулова Г. К., Кулахметова М. С.

Лингвистикадағы өзін-сықақтың пайда болу проблемасы101

Қадыров Ж. Т., Жәмбек С. Н.

Серік Қирабаев – сыншы ғалым106

Қанабекова М. Қ.

Көне сөздер құпиясы114

Қасым Б. Қ.

Күрделі аталымдардың уәжділігі мен семантикасы121

Кенжеқанова Қ. К., Ақшолокова А. Ж., Камзина А. А.

Қоғамдық-саяси лексиканың бағалаушылық сипаты129

Абай мұрасын кемел тұлға қалыптастырушы құндылық ретінде оқыту135

Белтірік атыханұлы шығармаларындағы тәуелсіздік идеясы143

Манап Көкеев айттыстарының көркемдік, тілдік ерекшеліктері147

Жоғары оқу орнының тілдік емес мамандықтар студенттерінің
биллингвалдық құзыреттерін дамытудың мәселелері156Әли Джусупов (1928-1976) лирикалық әсем көріністі жаңа шығармалары
орыс дәстүр161Балалар бейнелеу шығармашылығының осы өңірдегі даму ерекшеліктерін
Павлодар167Әлемнің негізі ретінде қазақтардың дәстүрлі картиналар кеңістіктің-уақытша
санаттағы175

Қазақтардың батыс қытайдағы этностық құрамы185

М.Әуезовтің «Абай жолы» романындағы дерексіз ұғымдардың
қолданылуы192

Мәтіннің интерпретациялауын талдаудың негізгі кезеңдері196

Адамның жас мөлшерін анықтаудағы мәдениеттің зоонимикалық коды ..204

Қазақ тіліндегі фонологиялық құбылыс пен морфонологиялық
құбылыстардың сипаты211

Тіл мен ойлаудың диалектикалық өзара байланысы218

Қазақ фольклорындағы Олжабай батыр бейнесі223

Ағылшын тілін оқыту үдерісінде жобалау әдісін пайдаланудың әдістемелік
жүйесі233Қазақ тілін орыс тілді студенттерге лингвоелтаным бағытында оқыту
әдістемесі241

Шәкәрімнің көркемдік танымындағы «жар» символы246

Қазақ тіліндегі сөз басында келетін дифтонгтық /е/ дыбысының даму
тарихына қатысты253Махмұт Қашқаридің «диуани лұғат-ит түрк» еңбегіндегі мақал-мәтелдердің
тәрбиелік мәні261

О различиях в понимании обращений в корейском и русском языках268

Әдеби үрдіс қалалық және ауылдық мәдениеттер диалогының кеңістігі
ретінде277XX және XXI ғасырларда газет мәтінінде қайталауды пайдалану
ерекшеліктері287Л.Н. Гумилевтің ассоциативті-вербалды торындағы прецеденттік феномен
түрлері294

Л. Н. Гумилевтің авторлық сөздігі (контекст vs лексикография)301

«Ғылыми коммуникацияның заманауи әдістері мен технологиясы» атты
курсын енгізу қажеттілігі туралы308

Феномен313

Авторларға арналған ережелер.....319

СОДЕРЖАНИЕ

Абдыханова А. Б.	
Проблемы теорий интертекстуальности	12
Амренов А. Д.	
Мусульманское просветительство (жадидизм) в поэзии Мақыша Калтаева	20
Амренов А. Д.	
Казахская поэзия против колониализма: вторая половина XIX века и начало XX века	27
Айтпаева А. С., Раимбекова А. А.	
Формирование фонетической компетенции на начальном этапе освоения языка в иностранной аудитории	33
Абишева К. М., Айкенова Р. А., Сатыбаева Д. М., Иманбаева Ж. К.	
Лингвокультурная единица «қымыз» и ее ассоциативное поле	41
Абишева К. М., Мухамеджанова Л. Ж., Айкенова Р. А., Иманбаева Ж. К., Орманова А. А.	
О проблеме характеристики информации и значения в художественном тексте	48
Балмагамбетова Ж. Т., Нурғалиева А. А.	
Асимметрия текстов в переводческом пространстве по роману Ш.Муртазы «луна и айша»	55
Жанузакова К. Т.	
Мифопоэтические формы в художественной системе прозаических произведений	62
Жанузакова К. Т., Омарова Д.	
Проблема традиций и новаторства в казахской прозе	70
Жусупов Н. К., Баратова М. Н.	
Повествовательные и философские стихотворения Шакарима	77
Жұмақаева Б. Д.	
Білім беру жүйесіндегі жаңа технологияларды әдебиет пәнінде тиімділікпен қолдану	83
Исмагулова Г. К., Кулахметова М. С.	
Баден – вюртемберг жерінің ойконимдер классификациясы	94
Исмагулова Г. К., Кулахметова М. С.	
Проблемы комического в лингвистике	101
Кадыров Ж. Т., Жамбек С. Н.	
Серик Кирабаев – ученый-критик	106
Канабекова М. К.	
Тайны архаических слов	114
Қасым Б. Қ.	
Күрделі аталымдардың уәжділігі мен семантикасы	121
Кенжекканова К. К., Ақшолокова А. Ж., Камзина А. А.	
Оценочный характер общественно-политической лексики	129

Кожекеева Б. Ш., Жумакаева Б. Д.	
Изучение наследия Абая с целью формирования полноценной личности	135
Кожекеева Б. Ш., Жумакаева Б. Д.	
Идея независимости в творчестве Болтирик Атыханулы	143
Кошекеева А. А., Жанузакова К. Т.	
Художественные, языковые особенности айтысов Манапа Кокенова	147
Левина Т. В., Мошенская Н. А., Нурланова А. Н.	
Вопросы развития билингвальной компетенции у студентов вуза неязыковых специальностей	156
Личман Е. Ю.	
Традиции русского лирического пейзажа в произведениях Али Джусупова (1928-1976)	161
Личман Е. Ю., Жанайхан Е.	
Особенности развития детского изобразительного творчества в павлодарском регионе	167
Личман Е. Ю., Жанайхан Е.	
Пространственно-временные категории как основа картины мира в традиционной культуре казахов	175
Мамырханова Ж. Т.	
Этнический состав казахов в Западном Китае	185
Муталиева Р. М., Абдикалык К. С.	
Применение абстрактных понятий в романе М. Ауэзова «Путь Абая»	192
Мухамедина А. А.	
Основные этапы интерпретации художественного текста	196
Мухамедина А. А.	
Зоонимический код культуры в обозначении возраста человека	204
Оспангазиева Н. Б., Базарбаева З. М.	
Виды фонологических и морфонологических явлений в казахском языке	211
Рахимжанов К. Х., Ақошева М. К.	
Диалектическая взаимосвязь языка и мышления	218
Рахимов Б. С.	
Образ Олжабай батыра в казахском фольклоре	223
Пазтаева Р. С.	
Особенность и эффективность использования проектного метода в процессе обучения английского языка	233
Сатбекова А. А., Әділбекова Л. М., Кайратова К. Ж.	
Методика обучения казахского языка русскоязычным студентам в лингвострановедческом направлении	241
Сейсекенова А. Б., Есиркепова К. К., Канапина С. Г.	
Символ «второй половины» в художественном восприятии шакарима	246
Сорокина С. Л.	
К вопросу об истории происхождения дифтонгоидного звука /е/ в начале казахских слов	253

Воспитательное значение пословиц-поговорок в произведении М.Кашкари «Диуани лұғат-ит түрк»261

О различиях в понимании обращений в корейском и русском языках268

Литературный процесс как пространство диалога городской и деревенской культур277

Особенности употребления повтора в газетных текстах XX и XXI веков ..287

Виды прецедентных феноменов в ассоциативно-вербальной сети Л. Н. Гумилева294

Авторский словарь Л.Н. Гумилева (контекст vs лексикография)301

О необходимости введения курса «Современные методы и технологии научной коммуникации»308

Феномен313

Правила для авторов319

CONTENT

Theory of intertextuality12

Muslim enlightenment (Jadidism) in poetry Makysht Kaltayev20

Kazakh poetry against colonialism: the second half of the nineteenth century and the beginning of the twentieth century27

Formation of phonetic competence on the initial stage of language assimilation in a foreign audience33

Linguistic-cultural unit «kymyz» and its associative space41

About the problem characteristics and information value in the literary text48

The asymmetry of texts in translation space in the novel by Sh. Murtaza "the moon and aisha"55

Mifopoetic forms in art system prose works62

The problem of tradition and innovation in the Kazakh lyrics70

Narrative and philosophical poems of Shakarim77

Білім беру жүйесіндегі жаңа технологияларды әдебиет пәнінде тиімділікпен қолдану83

Classification of settlements names of region baden-wurttemberg94

Problems of humour in linguistic101

Serik Kirabayev – a scientific – critic106

Secrets of archaic words114

Күрделі аталымдардың уәжілігі мен семантикасы121

Evaluation character of social and political lexis129

The Study of legacy of Abay with the aim of forming the full personality value135

Kozhekeyeva B. Sh., Zhumakayeva B. D.	
The idea of independence in the creation of Boltirik Atykhanuly	143
Koshekova A. A., Zhanuzakova K. T.	
Artistic, linguistic characteristics ajty of the Manap Kokenov	147
Levina T. V., Moshenskaya N. A., Nurlanova A. N.	
The development of the bilingual competence among the students of nonlanguages majors at the higher education institutions	156
Lichman Ye. Yu.	
Traditions of russian lyrical landscape in artworks of Ali Dzhusupov (1928-1976)	161
Lichman Ye. Yu., Zhanaykhan E.	
Peculiarities of development of children fine art in Pavlodar region	167
Lichman Ye. Yu., Zhanaykhan E.	
Spacial-temporary categories as a basis of traditional image of the world of kazakhs	175
Mamyrkhanova Z. T.	
Ethnic Kazakhs in western China	185
Mutalyeva R. M., Abdikalyk K. S.	
Using abstract notions in "Abay's Way" novel by M.Auezov	192
Mukhamedina A. A.	
Main stages of interpretation of the art text	196
Mukhamedina A. A.	
Zoonimichesky code of culture in designation of age of the person	204
Ospangazyeva N. B., Базарбаева З. М.	
Types of phonological phenomena in Kazakh language	211
Rakhimzhanov K. H., Akosheva M. K.	
The dialectical relationship between language and thought	218
Rakhimov B. S.	
The image of Olzhabay batyr in the kazakh folklore	223
Paztayeva R. S.	
The peculiarity and effectiveness of the project method in sear for language	233
Satbekova A. A., Adilbekova L. M., Kayratova Zh. K.	
The method of teaching the Kazakh language to Russian - speaking learners through lingua-country study	241
Seysekenova A. B., Yesirkepova K. K., Kanapina S. G.	
Symbol of "the second half" in art perception of Shakarim	246
Sorokina S. L.	
To the problem of origin of diphthong sound /e/ at the beginning of words in the Kazakh language	253
Tolebaeva K., Kadyrova B., Karipzhanova G.	
The educational value of proverbs, sayings in a work M.Kashgari "Diuni lyrat um- tyrk"	261
Хан Н. Ч.	
О различиях в понимании обращений в корейском и русском языках	268

Шагбанова Х. С., Бобкова Е. А.	
The literary process as a space dialogue urban and rural culture	277
Shaikova G. K.	
Special aspects of usage of the repeats in XX-XXI century newspaper copies	287
Shaheen A. A.	
Types of precedent phenomena in associate and verbal links of L.N. Gumilyov	294
Shaheen A. A.	
Author's dictionary of I.N. Gumilyov (context vs lexicography)	301
Shcherbak A. S.	
About necessity of introduction of the course "Modern methods and technologies of scientific communication"	308
Adilbekova L. M., Turdalieva A.	
Phenomenon	313
 Rules for authors	319

This article deals with the study of the humor in language, as well as analyzes language patterns of comic process in linguistics from the perspective of different authors. The article also presents the means and techniques of expression in the language of the comic

ӨОЖ 821.512.122.32.09

Ж. Т. Қадыров¹, С. Н. Жәмбек²

¹ф.ғ.к., профессор м.а., қазақ филологиясы кафедрасының меңгерушісі, М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті, Петропавл қ.; ²ф.ғ.к., профессор м.а., Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ.
e-mail: zhkadyrov_777@mail.ru¹, jambek@mail.ru²

СЕРІК ҚИРАБАЕВ – СЫНШЫ ҒАЛЫМ

Мақалада жалпы әдебиетші-ғалым, сыншы С.Қирабаевтың әдеби-ғылыми, шығармашылық жолы қарастырылып, ғалымның әдеби-зерттеушілік, әдеби-сын, ұстаздық-педагогтік саладағы еңбектеріне қысқаша шолу жасалады. Яғни, қазіргі қазақ әдебиетінің жай-күйі, замандас қаламгерлер шығармашылығы жайындағы әдеби-сын мақалалары, ұлттық әдебиетіміздің қалыптасып, даму кезеңдерін, өзіндік осу жолдарының ерекшеліктерін сипаттайтын ғылыми зерттеулері, әдебиет оқулықтары мен әдебиетті оқыту мәселелерін қарастыратын оқу-әдістемелік, методикалық еңбектері сараланады.

Кілтті сөздер: ұлттық әдебиет, сын, сыншы, сын-зерттеу, сыншылық ой, әдеби-сын.

КІРІСПЕ

Біздің бүгінгі әңгімеміз абыз жас 85-тің төріне шығып отырған белгілі әдебиетші- ғалым, сыншы Серік Смайылұлы Қирабаев туралы болмақ.

Әдеби-ғылыми, шығармашылық жолында, үш бағытта: әдеби-зерттеушілік, әдеби-сын, ұстаздық-педагогтік салада өнімді еңбек еткен ғалымның негізгі қуатты арнасы – әдеби сын екендігін айта кеткен ләзім.

Әдебиет сыны – белгілі бір кезеңнің әдеби құбылыстарына сергек, белсенді үн қата отырып, өз дәуірінің эстетикалық болмысы мен көзқарасын, талғамын білдіріп, әдебиеттің даму жолдарын бағамдайды. Оның жетістіктерін жұртшылыққа түсіндіреді, жақсыларын үлгі етеді, кемшілігін сынға алады. Қысқасы, шын мәніндегі сын өз тұсындағы көркем әдебиеттің

дұрыс бағытта ілгерілеуіне жөн сілтеп, жөн көрсетеді. Кезінде қазақтың белгілі ақыны, жазушы, әдебиетші Сәкен Сейфуллин байсалды да, салауатты сынға байланысты «Сын шын болсын, шын сын болсын» деген болатын.

Орыстың үлкен сыншысы В.Т.Белинский сыншының мақсаты бір жағынан талданып отырған шығарманың құндылығын оқырмандарға дұрыс жеткізу боолса, екінші жағынан сыншының міндеті жазушылардың өздерінің де ұстазы, тәрбиеленуші екенін терең сезіне отырып, өз кезінде әдебиетті бақылап, оның даму жолдарын айқындады. Жетістігіне қуанып, кемшілігіне қынжылды. Сынның өз дәуірінің, кезеңінің әдеби-көркемдік мәселелерін үнемі сергек, жылдам үн қатуын, динамикалық қозғалыстағы жылжымалылық қасиеттерін аңдай отырып, оны «жылжымалы эстетика» деп бағалаған болатын.

Сыншылық мұраты – абыройлы да жауапкершілігі мол, ауыр да қажырлы сала.

Әдебиеттанушы, сыншы – ғалым Тұрсынбек Кәкішев былай деп жазады: «Сын-өнер, өнер болғанда өте қиын өнер. Белинскийден бастап бүгінгі белгілі сыншыларға дейін сыншы дарыны өте сирек кездесетін талант екенін, сыншы болу да ең қиын да жауапты әлеуметтік – эстетикалық міндет екенін, әрқашан қыл көпірмен жүруге тура келетіндігін айтқандар, жазғандар көп. Сондықтан елдің көңілін табу оңай емес және біреуге ұнай қояйын деп жалпақтау да шын сыншыға жат қылық. Әдебиеттің өгей ұлы емес, бел баласы болса да оңайлықпен мойындала қоятын, оқығандар түгел қоя қоятын өнер емес, бойындағы дарын қуатын сарқа жұмсайтын, талас-тартыс, дау-дамайдың додасына түсіп, ой-пікір сайысында сындалатын өнер» [1].

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Академик, сыншы Серік Қирабаев өнерпаздық жолында осындай азабы мол, дау-дамайды да жетіп артылатын сыншылық өнерді өмірлік мұраты, бағдары, тұғырнамасы етіп алған. Сыншылық өнерді көбіміз тек қана сынау деп жадағай, тар өрісте жайдақ түсінетініміз бар. Абайлап қарасақ, оның бұлай емес екендігіне көз жеткіземіз.

«Әдеби сында көркем шығарманы бағалаудың жолдары, тәсілдері, шарттары, критерийлер бар. Мұны білу, игеру де оңай емес. Біреулер көркемдік критерий дегенді әдеби шығарманың кемшілігін ғана қазбалау деп ойлайды. Бұл – қате ұғым. Көркемдік критерий, ең алдымен, әдеби шығарманың бағалы жағын көре білу. Сынның ең қиын міндетінің өзі – осы. Кез келген шығармада болатын үлкенді-кішілі кемшілікті табу бәрінен оңай. Ал шығарма несімен жақсы екенін белгілеу, оның нағыз поэтикалық сұлулығы мен сырлығы неде екенін анықтау бәрінен қиын. Бұл сыншының берік принципін, зор мәдениетін, нәзік түсінігін, өрелі ойын, терең білімін, биік талғамын керек етеді» [2, 54 б.].

Сыншы Серік Қирабаевтың өнерпаздық, сыншылық жолына қарай жоғарыдағы сыншыға тән қасиеттер: биік талғам, терең білім, өрелі ой сипаттарының мол екендігін байқаймыз. Сыншы болмысы жадағай сынның оның дiттегенi өзгеде сынды қарабайыр сынау құралы деп түсінбейді сыншы мұраты.

«Сынды тек қана сынау құралы деп түсіну қателік. Сынның ең әуелгі және міндеті- әдемілікті, сұлулықты, жарастықты, парасаттылықты, көркемдікті қастерлеу, жақсыға қуану, жаманға қамығу, гүлденер өнерге қолғабысын тигізу, теріс жолдан сақтандырып, оңға бастау, бағыт-бағдар сілтеу. Ертеден кешке дейін мінегіш, кем-кетікті ғана көргіш, айыптағыш сөздер айту шын сынға жат. Сынның айбындылығынның өзі көркемдікті қастерлеу арнасынан табылады» [1, 358 б.]. Олай болса біз ғалым – сыншының өнерпаздық өрісінің іздерінен көркемдікті биік тұғырға қояр өрелі мақсат, биік мұратты көреміз.

Шығарманың көркемдік сипатын тереңірек аңғару үшін сыншыға мол әдеби білім қажеттігін жіті ұғынған.

Бұл турасында сыншы Серік Қирабаев былай деп жазыпты: «Жазушыға білім табиғи талантты, кеңірек дамыта пайдалану үшін керек болса, сыншыға бірінші кезекте қажет. Көркем әдебиет табиғатын таныр сезімталдық сыншы үшін жеткіліксіз. Оның үстіне, ол жазушы қаламынан туған образдарды өмір құбылыстарымен салыстыра алатын, көркемдік бейнелеудің сырларын түсінетін әдеби білімдар адам болуға тиіс. Сыншы жазушыдан сәлде болса ілгері отыруы қажет. Өйткені сыншы, белгілі дәрежеде, қалың оқырманның эстетикалық ұғымдарын қалыптастырушы, оның тәрбиешісі. Жазушыға ақыл-кеңес беріп, шығармалары жайлы пікір айтып отыратын қаламдас дос».

Бұл сыншының өзіне артқан жауапкершілігі, қойған зор талабы. Біз қазір ғалымның ертеректе өзіне қойған талабы мен жауапкершілігінің үдесінен шығып отырғанын көріп отырмыз.

Сыншы Серік Қирабаевтың ғылыми – шығармашылық еңбектерін саралай қарап отырсақ, әдебиет әлемінің үш саласында жемісті қызмет атқарғанын байқадық. Біріншісі – қазіргі қазақ әдебиетінің жай-күйі, замандас қаламгерлер шығармашылығы жайындағы әдеби-сын мақалалары; екіншісі – ұлттық әдебиетіміздің қалыптасып, даму кезеңдерін, өзіндік өсу жолдарының ерекшеліктерін сипаттайтын ғылыми зерттеулері, үшіншісі – әдебиет оқулықтары мен әдебиетті оқыту мәселелерін қарастыратын оқу-әдістемелік, методикалық еңбектері.

Ғалым Серік Қирабаев тумысынан бойына біткен қайрат пен қажыр, төзімділік қасиеттер арқылы осы үш салада да өнімді еңбек етіп, толымды шығармалар туғызды.

Серік Қирабаевтың бойында әдебиет сыншысы, әдебиет зерттеушісі деген қасиеттер бір-бірінен ажырамай, кірігіп, тұтасып кеткен. Ғалымның

осы болмысы жайында оның замандас досы, әріптесі, әдебиеттанушы – ғалым, профессор Нығымет Ғабдуллиннің мына бір пікірін келтіре кеткен орынды болар: «Бізде сыншы деген атауды, көбінесе бүгінгі әдебиет мәселесіне белсене араласып жүрген қаламгерге қатысты ғана қолданып, ал әдебиеттің өткен жолын зерттеумен шұғылданушы әріптесімізді әдебиет зерттеуші деп, екеуінің арасына сәл жік қойып сөйлейтін бір әдет бар. Кейбір әріптесімізге қатысты айтылғанда, мүмкін, бұл дұрыс та шығар. Серікті сыншы дегенде, мен сол екі сынаудың арасынан жік көре алмаймын. Мұның себебі, біріншіден, Серіктің сыншы ретінде жазған әдеби мақалалары мен зерттеуші ретінде жасаған еңбектерінен бір ғана ортақ сипат табамын, жеңілдің бетімен қалқымай, тереңге бойлап отыратын байсалды ойдың желісін танымын. Екіншіден, оның бүгінгі әдебиет проблемалары турасында қозғаған сөздерінен әдебиеттің өткенін зерттеуге де қатысы бар келелі ойларды ұшыратамын. Ал, әдебиеттің өткенінен сыр шерткен еңбектерінен қазіргі әдебиет мәселелерін де қамтыған ұшқыр пікір өрісін көремін. Бүгінгі күн тақырыбы жөнінде ой толғай ма, әлде әдебиеттің кешегісі жайында сөз қозғайма, қай-қайсында да сыншы Серіктің айнымай ұстанып отыратын шарты бар. Ол шарт – әдеби туындының идеялық-көркемдік құнын оның шындыққа қатынасына қарап айқындап, қоғамдық мақсат-мұрат тұрғысынан бағалау» [3, 138 б.].

Серік Қирабаевтың сын-зерттеу еңбектерінің дені кеңестік дәуірдегі қазақ әдебиеті мәселелеріне арналған. Сыншының бұл еңбектерінде ұлттық әдебиетіміздің іргетасы қаланған алғашқы балаң дәуірінен бастап, бүгінгі жеткен биігіне дейінгі өсу кезеңдерінің жай-күйіне қатысты келелі де түйінді пікірлер өрбиді. «Октябрь және қазақ әдебиеті» атты зерттеуінде төңкерістен кейінгі жаңа қалыптасқан әдебиеттің ерекшеліктері қозғалса, «Әдебиеттің есею жылдары» атты еңбегінде ұлттық әдебиеттің өркендеу дәуірі сөз болады. «Соғыс және әдебиет» атты зерттеу еңбегінде Отан соғысы жылдарындағы қазақ әдебиетінің сипатына тоқталады. «Әдебиет және дәуір» атты туындысында қазақ әдебиетінің кейінгі кезеңдегі табыстары пайымдалады. «Қазақ поэзиясының елу жылдығы» деп аталатын еңбегінде сыншы-зерттеуші ұлттық поэзиямыздың жарты ғасырлық өрлеу жолының бел-белестеріне көз жібереді, оның көтерілген биігін айқындап, алдағы алар асуларына барлау жасайды. «Қазақ балалар поэзиясы», «Балаларға арналған үлкен әдебиет жасайық» деген шығармаларында ұлттық әдебиетіміздің кеңестік дәуірде қалыптасқан жемісті бір бұтағы – балалар әдебиетінің өзекті мәселелері қозғалады.

Сыншының осы еңбектерінің барлығына тән ортақ бір жүйе, желі бар. Олардың әрқайсысында жеке-жеке айтылған пікірлер оқшау қалып қоймай бір желіге сабақталып, түйінделіп отырады. Олар бірін-бірі толықтырып, үдемелі дамып ой арнасының кемерін кеңейте түседі. Осылайша ұлттық

әдебиеттің өркендеу, өсу кезеңдерінің негізгі сипатын, өзіндік белгілерін жақсы айқындап, танытуға күш салады. Зерттеуші салыстыру әдісін, жетістікті сипаттау үшін ғана емес, кемшіліктің сырын ашу үшін де ұжымды қолданып отырады. Сыншы әдебиеттер арасындағы байланысты, олардың бір-біріне өзара ықпалы, ұлттық ерекшеліктері туралы зерттеулерінде әдебиеттану ғылымының ірі мәселелері мен келелі проблемалары көтеріледі.

«Социалистік Қазақстан» газетінде 1948 жылы ақын Жақан Сыздықовтың «Қос қыран» атты жаңа өлеңдер кітабы жайында Серік Қирабаевтың рецензиясы жарық көрді. Бұл оның баспасөз бетінде алғашқы жарық көрген сын еңбегі болатын. Рецензия авторы ҚазПИ-дің филология факультетінің екінші курсының студенті еді. Міне, осы кезден бастап сын өнеріне белін бекем бұған жас сыншының қаламы да өткен сайын ұшталып, өткірлене түсті. Ойы да кемелденіп, қанаттанып, шарықтап өсе берді. Толыса кемерленді. Осы жерде Серік Қирабаевтың сыншылық қарымы, қадамдарының сипаты жөнінде академик Р.Нұрғалиевтің төмендегі пікірлерін келтіре кетсек.

«Тұңғыш әдеби-сын мақалалар жинағында сыншы С. Қирабаев стилінің, творчестволық бағытының негізгі ерекшеліктері көрінген. Сол тұста шыға бастаған басқа да қаламгерлердің осы тақылеттес еңбектерімен теориялық, методологиялық деңгейлестігінің үстіне, автор екі проблемаға айрықша мән берді.

Бірінші – жалпылық, жинақтаушылық сипаттағы мақалалар, екінші творчестволық портрет үлгісіндей материалдар. Алғашқы топтағы «Совет әдебиеті дүние жүзіндегі ең озық идеялы алдыңғы қатарлы әдебиет», «Әдеби сынның партиялық принциптілігі үшін» деген еңбектер кейін бір жүйеге айналса, Ж.Сайн, М.Иманжанов, Х.Ерғалиев, Ә.Нұршайықов творчествосы туралы мақалалар екінші арнаны құрайды. Араға сегіз жыл салып шыққан «Октябрь және қазақ әдебиеті» атты екінші сын кітабында автор «Әдебиеттің есею жылдары», «Соғыс және әдебиет», «Қазақ поэзиясының елу жылдығы», «Уақыт және қаламгер», «Сыншы еңбегі» деген проблемалық зерттеулерімен қоса, Асқар Тоқмағанбетов, Ғали Орманов, Жұбан Молдағалиев туралы монографиялық этюдтерін енгізген» [4, 220 б.].

Серік Қирабаевтың сын-зерттеу еңбегінің үлкен бір бөлігі – жеке қаламгерлер шығармашылығы туралы сөз қозғайтын мақалалары. Бұларда кеңестік дәуірдегі қазақ әдебиетінің іргесін қалаған, әйгілі сөз шеберлерінен бастап, бүгінгі күнге дейінгі әр буынның көрнекті тұлғаларының сөз өнері жайында ой қозғап, кеңінен толғанады. Олардың тұтас шығармашылық жолына көз салып, қаламгерлердің алғашқы адымынан бастап, алған асулары, көтерілген биіктерін сыншылдық ой сарабына салып, олардың жаза басып мүлт кеткен тұстарын да сезіне отырып, шығармашылық кең тыныспен, биікке шарықтаған екпіндеріне шаттанып, құптаушылық білдіреді. Серік Қирабаевтың бұл мақалаларында өнерпаз тұлғалардың, қалам иелерінің

шығармашылық портреттері бедерленіп, сомдалды. Олардың қатарында М. Шаханов, Жамбыл, С.Сейфуллин, І.Жансүгіров, Б. Майлин, М. Әуезов, С.Мұқанов, С. Шәріпов, И.Байзақов, Қ.Аманжолов, Ғ.Мұстафин, А. Тоқмағанбетов, Ә. Тәжібаев, М.Дәулетбаев, М.Иманжанов, С. Бегалин, Ғ. Мүсірепов, Ә. Тәжібаев, Ғ. Орманов, Қ. Бекхожин, Х. Ерғалиев, Қ. Мырзалиев, С. Жиенбаев, Т. Молдағалиевтер бар. Сонымен қатар әдебиет тарихында аз сөз етілетін Б. Бұлқышев, М. Дәулетбаев, С. Дайырбеков, С. Шәріпов, Н. Ахметбековтердің де шығармашылық портреттері жасалған.

Серік Қирабаевтың ғылыми-зерттеу саласындағы тұңғыш еңбегі – Спандияр Көбеевтің қаламгерлік, ағартушылық қызметі турлы жазған монографиясы. Осы монографияның негізінде 1956 жылы жас сыншы кандидаттық диссертация қорғады. Осы еңбекке ілесе жазылған монографиясы Ғабиден Мұстафин шығармашылығына арналады. 1962 жылы ғалымның «Сәкен Сейфуллин» атты монографиясы жарық көрді. Осы монографияның негізінде 1964 жылы ол докторлық диссертация қорғады. Серік Қирабаевтың бұл монографиясы – қазақ әдебиеттану ғылымына ірі үлес боп қосылған, Сәкентанудың негізін қалап, өрісін кеңейткен, сыншының өз шығармашылығының да биіктеп өскенін танытқан елеулі еңбек боп саналды.

Бұл еңбектің құндылық сипаттары ретінде Сәкеннің жазушылық қызметі, өнер санары қазақ кеңес әдебиетінің даму, өркендеу жолымен тығыз байланыста зерттелуімен, Сәкеннің драматургиялық және прозалық туындыларының сапа-қасиеті, шығармаларының жаңалығы, ерекшелік белгілері заманның жаңалықтарына байланысты түрде сипатталып, Сәкеннің әдебиетке әкелген жаңа әуенін, поэзияның ерекшелік белгілерін оның өлеңдерінің өзгеше құрылысынан, поэтикалық тілін таңдауын атауға болады.

Серік Қирабаевтың сыншы, зерттеуші ғалым ретіндегі талантымен қатар үшінші бір өнерпаздық, шығармашылық өрісі – әдебиет пәні оқулықтарын жазып, даярлап, құрастырумен айналысатын әдістемеші-ғалым ретіндегі еңбегі. 1956 жылы ол Айқын Нұрқатовпен бірігіп, қазақ мектебінің 9 сыныбына арналған әдебиет оқулығын жазды. 1960 жылы 10 сыныпқа арналған қазақ кеңес әдебиеті оқулығын жасауға қатысты. 1968 жылы филология ғылымдарының докторлары М. Қаратаевпен, Т. Нұртазинмен бірлесіп, қазақ кеңес әдебиетінің жоғары оқу орындары филология факультеттеріне арналған оқу құралын жазды.

Бұл еңбектердің қатарына Серік Қирабаевтың мектепке әдебиет оқыту мәселелері жөнінде үнемі жазып отырған мақалалары қосылады. Бұл мақалаларында сыншы әдебиетті жаңаша оқыту проблемаларын көтереді, маңызды ұсыныстар айтылып, мектептің әдебиет мұғалімдеріне әдеби дәрістің ұжымды әдістері жайында методикалық кеңестер беріледі.

Сыншы қаламы тәуелсіздік алған жылдардан кейін де тоқырап қалған жоқ. Осы жылдары да өнімді еңбек етіп, қазақ руханиятына тың құбылыс

боп оралған казактың бес арысының Жүсіпбек Аймауытовтың өмірі мен шығармашылығына байланысты «Жүсіпбек Аймауытов» атты зерттеу еңбегін 1993 жылы ғылыми қауымға ұсынды. Бұл еңбекте Жүсіпбек Аймауытовтың қиын да күрделі тағдыры әңгімеленіп, өмір жолы, болмыс-бітімі, тұрмыс-тіршілігі, шығармашылығы жан-жақты сөз болады.

Жоғары оқу орындары студенттеріне арналған оқу құралы ретінде ұсынылған «Кеңес дәуіріндегі қазақ әдебиеті» (1998) деген еңбегінде ғалым жетпіс жылдан астам өмір сүрген кеңестік кезеңдей әдебиетіміздің саяси, тарихи тұрғыдан қаншалықты өскені, қандай рухани қысым шеккені туралы қозғалып, алаш қатарында болып, есімдері аталмай келген айтулы ақын-жазушылардың еңбектері бүгінгі күн тұрғысынан бағаланады.

Ғалымның «Тәуелсіздік және әдебиет» атты зерттеуі де құнды еңбектердің қатарында саналады. Ғылыми-шығармашылық және ұстаздық, педагогтық қызметте абыройлы да жемісті еңбек еткен Серік Смайылұлы Қарабаев өмір жолында үлкен биіктерге көтерілді. Ол – филология ғылымдарының докторы, профессор, СССР Педагогика ғылымдары Академиясының корреспондент – мүшесі, Қазақстан Республикасы Ғылым Академиясының академигі. Қазақтың Абай атындағы мемлекеттік педагогика университетінде әдебиеттен жастарға дәріс беріп, көп жылдардан бері ұстаздық қызмет атқарды. Еліміздің орта дәрежелі оқу орындары үшін филолог мамандарды тәрбиелеу жұмысында және әдебиеттің жас ғылым кадрларын даярлау ісінде оның сіңірген елеулі еңбегі бар.

ҚОРЫТЫНДЫ

Өмірде де, ғылымда да қажырлы қайрат көрсетіп, тынымсыз еңбек еткен Серік Қарабаевтың өнегелі жолы, білім, ғылым іздеген өскелең ұрпағының кейінгі буынына адастырмас бағдар, сенімді құбылнама, ғибратты үлгі болар деп сенеміз. Сексен бесті еңсеріп отырған қайсар да, қажырлы, ғұлама ғалымнан алдыңғы уақытта да сүбелі дүниелер көреміз.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

- 1 Кәкішев, Т. Қазақ әдебиеті. Сынның тарихы. – Алматы, 1994. – 358 б.
- 2 Қабдолов, З. Тандамалы шығармалар. Екінші том. – Алматы, 2003. – 54 б.
- 3 Ғабдуллин, Н. Уақыт сыры. – Алматы, 1981. – 138 б.
- 4 Нұрғалиев, Р. Телағыс. - Алматы, 1986. – 220 б.

Материал 31.03.16 баспаға түсті.

Ж. Т. Кадыров¹, С. Н. Жамбек²

Серик Кирабаев – ученый-критик

¹Северо-Казахстанский государственный университет
имени М. Козыбаева

²Кокшетауский государственный университет
имени Ч. Валиханова.

Материал поступил в редакцию 31.03.16.

Zh. T. Kadyrov¹, S. N. Zhambek²

Serik Kirabayev – a scientific – critic

¹North Kazakhstan State University
named after Manash Kozybayev, Petropavlovsk.

²Кокшетауский государственный университет
имени Ч. Валиханова.

Material received on 31.03.16.

В статье рассматривается научно-литературный, творческий путь литератора – ученого, критика С. Кирабаева, проводится краткий анализ его литературно-исследовательских, литературно – критических, педагогико-преподавательских трудов. Также проанализированы его учебно-методические, методические труды, в которых рассматриваются проблемы обучения литературе, описываются особенности современной казахской литературы, литературно-критических статей современных писателей, периодов развития национальной литературы.

Scientific – literary and creativity of the scientist and critic of S. Kirabayev is regarded in the given article, a short analysis of his scientific – literary, literary – critical, pedagogical works is being carried out.

The analysis of his methodical annuals, where the problems of teaching literary and his researches describing the features of Kazakh literature, literary – critical articles of contemporary writers in the period of the development of national literature.

Теруге 07.09.2016 ж. жіберілді. Басуға 19.09.2016 ж. қол қойылды.
Форматы 70х100 1/16. Кітап-журнал қағазы.
Көлемі шартты 18,6 б.т. Таралымы 300 дана. Бағасы келісім бойынша.
Компьютерде беттеген А. Елемесқызы
Корректорлар: А. Р. Омарова, З. С. Исакова
Тапсырыс № 2823

Сдано в набор 07.09.2016 г. Подписано в печать 19.09.2016 г.
Формат 70х100 1/16. Бумага книжно-журнальная.
Объем 18,6 ч.-изд. л. Тираж 300 экз. Цена договорная.
Компьютерная верстка А. Елемесқызы
Корректоры: А. Р. Омарова, З. С. Исакова
Заказ № 2823

«КЕРЕКУ» баспасынан басылып шығарылған
С. Торайғыров атындағы
Павлодар мемлекеттік университеті
140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

«КЕРЕКУ» баспасы
С. Торайғыров атындағы
Павлодар мемлекеттік университеті
140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.
67-36-69
E-mail: kereku@psu.kz